

UTSJOKI 210 Pulmankijärvi Kalddašjohka 2

- varhaismetallikautisen asumuspainanteen koekaivaus 10. – 12.07.2000

Hannu Kotivuori
Arkeologi
Lapin maakuntamuseo
Pohjoisranta 4
96200 Rovaniemi
hannu.kotivuoro@rovaniemi.fi

UTSJOKI 210 PULMANKIJÄRVI
KALDDAŠJOHKA 2

Kunta: Utsjoki

Kylä: Nuorgam

Alue: Pulmankijärvi

Tila: Vappula, Rno 15:2, om. Jouni Länsman, Rajala, 99990 Nuorgam

Pk. 3941 10 PULMANKIJÄRVI

x = 7767 87-96, y = 536 – 537 06, z = n. 34,5

- asumuspainanteita ja pyyntikuoppia II

Varhaismetallikautisen asumuspainanteen koekaivaus 10. – 12.7.2000

Koekaivaus: FK Hannu Kotivuori

Kohta: Asumuspainanne 2

Aikaisemmat tutkimukset: M. Torvinen (tarkastus 1999), J. Kankaanpää & T. Rankama (kartoitus 1999), P. Halinen & H. Kotivuori (tarkastus 1999), H. Kotivuori & M. Torvinen (mittaustyö ja koekaivaus 2000)

Työvoima: H. Kotivuori

Rahoitus: virkatyö

Löydöt: KM 32353:1-86 (aineisto), :87-92 (hiilinäytteet), diar. 8.12.2000

- tasakantainen kvartsiittinuolenkärki (:41), kvartsiittia, kvartssia, jaspista, dolomiittia (serttiä), pii-iskos ? (:74), palanutta luuta

Aikaisemmat löydöt: KM 31505, diar. 6.8.1999

Kuvat: Lapin maakuntamuseon kuva-arkisto, ks. liitekuvat 1 – 38 (U-210), 39 – 40 (U-220)

1. Johdanto

Pulmankijärven länsipuolelle laskevan Kalttasjoen (Kalddašjohka) laaja muinaiselta muodostaa useita jyrkkiä, vähäpuustoisia törmäjä ja tasaisia terasseja (liitteet 1 ja 2). Alueelta tunnetaan runsaasti pyyntikuoppia sekä eri-ikäisiä asumuspohjia ja liesikohtia. FL Markku Torvosen kevätkesällä 1999 paikantama kohde U-210 sijoittuu noin 500 m nykyisestä jokiuomasta pohjoiseen ja noin 300 m Pulmankijärven rannasta länteen oleville rinne-terasseille. Museoviraston arkeologian osaston tutkija FL Markku Torvinen ja Lapin maakuntamuseon arkeologi FK Hannu Kotivuori tekivät yhteisen tarkastus- ja mittausmatkan alueelle heinäkuussa 2000. Tämän tarkastuksen päätteeksi allekirjoittanut teki tarkemman löytökuvan ja ajoitusnäytteiden saamiseksi painanteen 2 keskustaan koekaivauksen. Työ vei kolme päivää ja viikon projektin kokonaiskustannuksiksi muodostui Lapin maakuntamuseon osalta vain puolet todellisista kilometrikorvauksista (1700 mk), sillä muilta osin käyskentelin alueella omasta mielenkiinnostani ja omaan lukuuni.

Tarkastuksen ja koekaivauksen pohjana käytettiin edellisenä vuonna alueen inventoinnin yhteydessä laadittua (tohtorit Jarmo Kankaanpää ja Tuija Rankama) yleiskarttaa 1:1000, johon olen lisännyt ainoastaan painanteille numerot ja paikalle kiintopistetiedot (liite 3). Kaikkiaan asumuspohjiksi oletettavia kohtia on kahdella perättäisellä törmällä ainakin kahdeksan. Pohjoispään kaksi alinta painannetta (nro:t 1 - 2) ovat alasivuiltaan työntyneet muinaisten rantavoimien seurauksena hieman kasaan. Asumuspainanteen 2 pohja on varsin tarkasti korkeudella 34,0 m mpy. Sen yläpuolelle on tasaiseen törmään kaivettu kaksi (nro:t 3 - 4) heikosti erotuvaa painannetta – yksi suorakaiteinen ja toinen lähes nelikulmainen. Noin 30 m etelämpänä ja hieman ylempänä on samalla terassilla iso suorakaiteinen painanne (nro 5), jonka keskelle siirtämäni korkeus osoitti lukemaa 35,11 m mpy. Välittömästi sen vieressä on samassa rivissä (eteläpuolella) kolme lähes nelikulmaista painannetta (nro:t 6 - 8).

Kiintopiste siirrettiin Kalttasjoen sillan pielestä rajakiven nro 17 (liite 3) päälle, jonka korkeudeksi saatiin 32,72 m mpy. (KP. 1), josta edelleen siirrettiin painanteen nro 2 kaakkoispuolelle, hieman muta isompaan, lähes maantasaiseen kiveen apupiste (KP. 2) korkeudelle 34,16 m mpy. Kivi on noin 0,2 x 0,3 m laaja ja se on 7 m asumuspohjan reunasta kaakkoon. Rajakiven kaakkoispuolella on jyrkänne ja keskellä rinnettä kulkee ylös vaaraan vievä polku sekä traktorilla kuljettava ajoura painanteiden 1 ja 2 välistä myös jyrkästi ylöspäin. Suon reuna oli painanteen 2 kohdalla mittaukseni mukaan suunnilleen tasolla 31,6 m mpy. Maaperä on törmänteiden reunoissa varsin kivikkoista, vaikkakin kivet yleensä tasakokoisia. Isoja kiviä on enemmän suon reunassa, jossa on myös jonkinlainen koottu (?) kivikas. Puusto koostuu tunturikoivikosta ja aluskasvillisuus lähes maantasaisesta varvikosta. Ainostaan painanteiden pohjilla on paksusti kenttäturvetta. Ajouralla on eri korkeuksilla kvartsiitti-iskoksia ja palaneita kiviä muistona muinaisasukkaiden askareista. Ylärinteellä on pienistä kuopista muodostuva, varsin epämääräinen ”pyyntikuopparivi”. Etäämpänä aivan ylärinteen niskalla on jokin selkeästi todettava pyyntikuoppa.

2. Rakenteelliset havainnot

Keskitin pienen koekaivaukseni painanteen 2 keskeltä paikantamani lieden kohdalle nimenomaan radiohiilinäytteen ottamista varten. Kaivettavaa alaa paalutin vain noin 5 m² lieden ympärille. Näistä yksi neliometri on verrokkiala lieden luoteispuolen pohjaosassa. Peruslinjat $x = 200$ ($60^\circ - 240^\circ$) ja $y = 100$ ($330^\circ - 150^\circ$) leikkasivat toisensa lieden luoteisnurkan

ulkopuolella (liite 4). Kaivausala oli siten lineaarinen terassin ja sille tehdyn asumuspohjan yleissuunnan kanssa. Noin 10 cm paksu turve rullautui päältä helposti suurina mattoina paljastaen heti altaan suurista, pyöreämuotoisista kivistä muodostuvan, laatikkomaisen liesikiveyksen, joka oli poikittain asumuspohjan keskellä. Itse painanne on etureunan osalta vain noin 15 – 20 cm syvä, mutta takareuna kohoaa jo noin 35 cm pohjaa korkeammalle, kahden metrin päässä jo lähes 60 cm ylemmäksi. Etureuna on tunkeutunut tai valunut pintaosaltaan sisäänpäin ilmeisesti transgression seurauksena, joka myös näkyy vallista tekemässäni profiilikartassa (liite 6). Kaivoin nimittäin rannanpuoleisen reunan löytääkseni valliin 40 cm leveän ja 3 m pitkän koeojan. Lattian reuna sattui lieden kohdalla selvästi linjan Y = 101,5 vaiheille (liite 5). Tuo sortunut reuna sijoittuu mutkailevana lieden koillisestä vain noin 0,3 – 0,4 m:n etäisyydelle. Valli oli tällä kohdalla turpeen poiston jälkeen noin 22 cm korkeammalla kuin pohja-ala. Takasivulla eli rinteen puolella pohja-alan reuna oli kutakuinkin suora.

Asumuspohjan 2 kohdalla alempi rantavalli taittuu profiilista katsoen - aluksi jyrkemmin - 14 m:n matkalla alaspäin noin 2,8 m (vallin etureuna 34,45 m mpy. ja suonreuna 31,61 m mpy.). Törmä siis erottuu selkeästi, vaikka se ei ole erityisen jyrkkä. Asumuksen luoteisreunaa en kaivanut auki, eikä sitä voinut selkeästi määrittää. Se sijoittuu lieden reunasta vähintään 150 cm luoteeseen eli etäisyyden joka oli mitattavissa lieden vastakkaisen sivun ja asumuksen selväpiirteisen kaakkoispäädyn välillä. Toisaalta asumuksessa on saattanut olla toinenkin liesi lineaarisesti kaivetun kanssa ja keskiakselilla, jolloin asumus olisi ollut selvästi havaittavaa suurempi. Pohja-alan laajuus on nähdäkseni ollut vähintään 3,7 x 2,2 metriä eli noin 8 m². Pohja on tasainen, joskin rinnetaipeet vaikuttavat hivenen syvemmiltä kuin keskiala.

Isojen kivien rajaama liesikehä (nro 1) muodostaa suorakaiteisen laatikon. Osa kivistä on pitkulaisia jo luonnostaan. En tunne vastaavia rakenteita suomalaisesta arkeologisen tutkimuksen piiristä, mutta esimerkiksi läheisen Varangin rannikon kivi- ja varhaismetallikauden kohteissa ne ovat tavanomaisia. Kulttuurinen ja väestöllinen yhtymäkohta onkin ilmeinen, sillä matkaa Tanavuonon alueelle on vain parikymmentä kilometriä. Liesikehän oli ulkomitoiltaan 140 cm pitkä ja 80 cm leveä (liite 5). Kivet tuntuivat jo kävellessä humuksen alta, mutta niitä ei ollut näkyvillä. Kehän keskellä oli syvän tummanruskeaa, runsaan hiiliaineksen värittämää likamaata, mutta pinnassa oli varsin vähän palaneita kiviä. Kaivoin alaa 5 cm:n tasoissa. Lieden 1 alla oleva liesi 2 oli luonnollisesti osittain hajonnut tai hajotettu ja se sattui asumuspohjaan pitkittäin. Oikeammin siitä oli jäljellä vain pohjan hiilensekainen likamaajälki, jossa oli edellistä enemmän sirpaleiksi palanutta kiveä ja palanutta hiekkaa. Muoto oli tässäkin suorakaiteinen ja se sijoittui edelliseen nähden mittansa verran kaakkoon (liitteet 4 ja 5). Tämä muoto on havaittavissa myös muutamista reunuskivistä, jotka löytyivät yhä alkuperäiseltä paikaltaan, lieden 1 alta (ks. kuvat 29-31). Tämä liesipohja sijoittui myös keskiakselin suhteen ”oikeaan” eli keskilinjaan. Siitä on havaittavissa, että seinän ja lieden välinen oleskeluala oli molemmilla puolilla noin merin levyinen. Vaikuttakin siltä, että asumuksessa olisi alun perin ollut kaksi samanlaista liettä, joista toinen näin ollen jäisi kaivamattomaan osaan. Toinen vaihtoehto on, että kivin reunustettu keskusliesi oli verraten pitkä, sillä lieden 2 anomalia on noin 140 x 70 cm laaja, kun mittasin sen paikalla olleiden kivien ja oletettujen kivikohtien mukaan lieden ulkosivuilta. Kun alemman tason löydökset ovat selkeästi kvartsia ja pintaosassa kvartsiittia, jakautunevat liedetkin tämän periaatteen mukaan. Alkutilanteessa asumus näyttäisi siten olleen ”kivikautinen” ja hieman myöhemmin ”varhaismetallikautinen”.

Koska uudemman lieden toinen pää oli tehty vanhan liesikummun päälle taipuu uusikin rakenne kaarevaksi. Lieden 1 keskiössä oli siis vain joitakin palaneita kivensiruja. Tumman-

ruskea likamaakerros oli noin 5 cm paksu. reunuskivet olivat keskimäärin pään kokoisia mureita, jotka on asetettu lattiatasolle eli ne nousivat mittansa sitä ylemmäksi. Saadakseni esiin alta pilkottaneen suorakaiteiselta vaikuttaneen laikun (liesi 1) avasin kaakkoon puolen neliön jatkeen, jonka sisään tuo liesipohja näytti päättyvän (liite 5). Molemmissa kiveyksissä oli kotsoli hiiltä, joten näyteaineksen keräämisessä ei ollut minkäänlaisia vaikeuksia. Lieden 1 pohjaosassa maa oli vahvasti likaantunutta ja kovaa. Poistettuani reunuskivet saatoin havaita, että sen alla erottui likamaana kotalinjaan nähden pitkittäisen, suorakaiteisen lieden 2 ääriviivat ja osa siihen kuuluneita reunakiviäkin. Kun uusi liesi oli tehty, oli ilmeisesti poistettu lähinnä vain kehän ulkopuolelle jääneet vanhan lieden reunakivet.

Vertailun vuoksi kaivoin pohjalta ruudun $X = 200 / Y = 100$, jonka turpeesta avattuani totesin varsin pian siitä pilkottavan runsaasti pientä ja tasaista kiveystä. Aluksi arvelin sen olevan luontaista rantakivikkoa - jota osa varmaan onkin - mutta kivien tasakokoisuus, rakenteen tasaisuus ja tiiviys sai toisiin aatoksiin. Kivien päällä oli noin 3 cm vahva huuhtoutuneen, tasarakeisen hiekan kerros, jonka alaosassa ja kivien rakosissa oli kvartsi-iskoksia, mutta ylempänä ja pinnassa lähinnä kvartsiitti-iskoksia. Tässäkin toteutui siten pääpiirteissään aikaisempi havainto kahdesta eri-ikäisestä aineskerroksesta Kivimatton päällä ollut hiekka ei mielestäni ole levinnyt siihen transgression seurauksena, vaan se on levitetty tarkoituksellisesti tasaamaan pohja-alaa miellyttäväksi astella. Etenkin kiveyksen pinta muodostui osittain palaneista kivistä, alemmat sitä vastoin olivat enemmän ehjiä, nyrkinkokoisia rantakiviä. Kuitenkin myös kiveyksen alla oli runsaasti hiiltä ja varsin paljon kvartsiä. Myös kivien rakosissa oli paljon hiiltä, joten on mahdollista, että kiveys on osaksi peräisin pois heitetyistä liesi- ja/tai keittokivistä. Vastaavaa kiviravia kuin painanteen pohjalla ei ollut vallissa, mikä lisää entisestään - pienestä kaivausalueesta huolimatta - kivetyn lattian tulkinnan oikeellisuutta. Vallissa ei ollut riittävästi isoja kiviä myöskään profiilikarttaan piirrettäväksi (liite 6; kuvat 22, 24-31).

Rantavallin rakenteen selvittämiseksi kaivamani 40 cm leveä koeoja osoitti löytöjen vähenevän rajusti. Tästä oli pääteltävissä, että seinälinja jäi vallin sisäreunan tietämiin ja kiviaineksia oli työstetty pääasiassa kodan sisällä. Vallin pintakerroksessa (1 krs., 0 - 5 cm) ei ollut juurikaan löydöksiä - sisäreunassa vähän kvartsiitti-iskoksia - mutta siellä täällä palaneita kiviä hienossa huuhtoutuneen hiekan kerroksessa. Heti tuon 5 - 10 cm vahvan kerrostuman alaosassa oli hieman hajanaisia kvartsi-iskoksiäkin. Vallin löydösmäärät ovat pieniä pohja-alaan verrattuna, samoin pesäkkeisyys puuttui kokonaan ja kappaleiden koko oli selvästi suurempi, sillä pieniä hippusia ei löytynyt lainkaan. Tämä puoltaa mielestäni ajatusta, että vain hukkapalat on viskattu valliin ja pieniä siruja jää lähelle aktuaalista työskentelykohtaa. Ranta-aallot näyttävät lajitelleen valliin karkeaa moreenia tai se on kuulunut alkuperäiseen maannokseen. Tilanne on kotasijan kaivun seurauksena tietenkin muuttunut ja tähänkin vallikohtaan lienee viskattu lisää maa-ainesta kotasijaa kaivettaessa. Vallin keskikohta oli selvästi karkeinta ainesta, mutta sisäreunaan valunut hiekka paikoin lähes siltin kaltaista. Se lienee lajittunut sijoilleen aallokkoprosessin seurauksena.

Pieni koekaivausala ei mahdollista asumuksen rakenteen lähempää arviointia, mutta se lienee ollut harjakattoinen, puurunkoinen turvekammi (norj. *tuft*). Kun liesiä saattoi aluksi olla kaksikin keskilinjalla pitkittäin, vastaavat rakennepiirteet ns. *Gressbakken*-tyypin asumusta. Lattiakiveystä oli vain lieden luoteispuolella eli oletettavasti kodan keskilattialla. Asumus on ollut suoraseinäinen ja suorakaiteinen, mikä ei suinkaan tarkoita, että rakenteeseen liittyisi vaakahirsikonstruktioita.

3. Löydöt

Kvartsiitti-iskoksia löytyi paljon jo humuksen alta sekä erityisen paljon 2 – 4 cm syvältä, vahvan huuhtoutumiskerroksen seasta. Kvartsiitti oli pintaosassa yleensä aivan pikkuruisina siruina ja keskittyivät pesäkkeisesti - muutamia kymmeniä tai satoja kussakin - lieden ympärille. Etenkin lieden luoteisreunassa on viihdytty kivitöissä. Siinä oli myös yksi poikkeava löydös, kellanruskea, harmaajuovainen limsiöiskos (KM 32353:74). Sen sijaan 1. tasossa (5 cm) humuksen alla ei ollut ainoatakaan palaneen luun sirua. Syvemmällä oli mielestäni pieni pirstoutunut kasa ilmeisesti peuran hammaskiillettä, jota en voinut saada talteen. Kvartsi keskittyi selvästi alemmas, huuhtoutuneen hiekan sekaan ja vasta sen alla olevan rikastuneen hiekan pintaan. Eniten kvartsiainesta oli pintaosassa lieden 1 lounaiskulmassa, mutta syvällä sitä löytyi pesäkkeinä myös lieden pohjois- ja koillispuolelta. Yksi huolella muotoiltu kvartsiakaavinkin löytyi kaivausalan pohjoisnurkasta. Puhdistettaessa niitä löytyi muutamia lisää.

Kvartsi näyttää kuuluvan asumuksen varhempaan käyttövaiheeseen, jonka ilmentymänä on lieden 1 alla ollut, myöhemmässä asutusvaiheessa osittain hajotettu liesi 2 (liite 5). Vanhemman kvartsiaineuksen seassa oli ainakin pari harmaan ns. dolomiittipiin palaa (KM 32353:12, :20). Liedestä 1 ei löytynyt kuin yksi palaneen luun siru ja kalannikama (KM 32353:24). Alemman liesialan aines oli luonnollisesti lähes tyystin kvartsia, josta osa oli kellastunut tai likaantunut lieden ja rikastumiskerroksen vaikutuksesta. Tumma likamaa oli paikoin kovettunut kivikovaksi. Siinä saattoi olla seassa rasvaa, joka helposti tuollaisen ilmiön aiheuttaa. Kovettuman sisällä oli minimaalisen pieniä, valkeita luuhitusia – epäilemättä enimmältään kalanluuta – joita ei voinut siitä löydöiksi irrottaa. Tarkasti silmäillen luuaineksista saattoi erottaa joitakin kalannikamia ja linnun putkiluun kaltaisia hippuja.

Turpeenpoiston jälkeen löysin lieden 1 pintaa puhdistaussani tasakantaisen kvartsiittinuolenkärjen (KM 32353:41). Sen kannasta puuttuu 2/3, mutta muoto on viimeistelemättömyydestä huolimatta selvästi tunnistettava. Ala-Jalven asuinpaikalta löytyi mm. kvartsiittisen nuolenkärjen katkelmia ja teelmiä peräti 45 kpl sekä 21 kpl liuskekärjen palaa vain 10 neliömetrin alalta (Rankama 1986, 21). Kulttuurisesti ja ajallisesti tuo paikka liittyy läheisesti tässä käsiteltävään Kalttasjoen asumuspohjaan. Ilmeisintä mielestäni on, että asumuspohjat edustavat saman väestön käyttämää talviajan asuntoa, joka korkeussuhteet ja ympäristö huomioiden on ollut välittömästi merenrannan äärellä.

4. Muinaisranta ja ajoitus

Rannanpuoleisen vallin aaltoileva linja kertoo selvästi rantavoimien vaikutuksesta, ehkä transgression kaltaisesta toiminnasta, joka saattaisi asettua ajallisesti jo lieden 1 osoittaman kvartsiivaiheen ja lieteen 2 liittyvän kvartsiitivaiheen välimaastoon tai tyrskyjen työ on tapahtunut vasta jälkimmäisenkin päätyttyä. Hypoteettisesti on ounasteltavissa, että liesien ikäero ei olisi erityisen pitkä, kun samoja liesikohtiakin on käytetty. Lattiaa on ilmeisesti kivetty jo ensimmäisessä asutusvaiheessa, kun vesi ehkä pyrki kostuttamaan kodan sisätalaa. Lattian kytkeytyminen myös lieteen 2 on pääteltävissä alemmista kaivaustasoista, joissa kiveys leviää sivulta tuon lieden reunaan ja jää sittemmin uuden lieden 1 alle (esim. kuva 24). Tästä huolimatta myös jälkimmäisessä vaiheessa lattia oli käytössä ja sitä on kohennettu, sillä osa pikkukivistä on laitettu vanhan lieden 1 luoteisen päädyn reunuskivien päälle (ks. kuva 25 ja teksti). Päällä ollut hieno hiekka oli varmaankin kylmältä ja kostealta eristävä pinnoite.

Asumuksessa erottuu varsin selvästi kaksi hieman eri-ikäistä käyttövaihetta. Niiden sisällä se lienee toiminut yhtenä kausiasuinpaikkana, lähinnä vuotuiskierron talvisena etappipaikkana. Pulmankijärvi on Suomessa aivan poikkeuksellinen järvi, sillä jo sen muoto viestii vuonomaaisuutta. Nykyinen vedenpinnan keskitaso asettuu korkeuteen 14,6 m mpy., kun läheisten tunturijärvien pinnat loiskuavat alimmillaankin tasolla 130 m mpy. (ks. Kotivuori & Halinen 2000; Kankaanpää & Rankama 1999). Varhaismetallikauden rantatasosta pinta olisi siten laskenut jokseenkin 20 m. Järvessä asustaa vielä merivaiheen reliktinä hankajalkaisäyriäinen (*mysis relicta*). Sen sijaan joesta nouseva kampela ei makeassa vedessä lisääny ja on Pulmankijärvellä vain vieraileva kalalaji (Tutkija Eero Niemelä, pers com. 17.01.02, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos). Geologisia tutkimuksia alueen vesistöjen kehityksestä on julkaissut prof. Hannu Mansikkamäki.

Edellä mainittu tasakantainen nuolenkärki kertoo lieden 1 ajoittuvan käytännössä varhaiseen metallikauteen. Ala-Jalven esimerkin mukaisesti tällöin on varmaankin kysymys ajanjaksosta noin 2000 – 500 eKr. (vrt. Rankama 1986, 31-35). Tuo jokivarren kesäkauden kalastuspaikaksi miellettävä kohde on keskeiseltä osaltaan tasolla 47 – 49 m mpy., joka Rankaman (ibid.) mukaa ajoittaisi paikan aikaisintaan vuoden 2300 eKr. vaiheille (n. 4300 – 3900 BP), jolloin merenpinta olisi ollut noin 15 m nykyistä ylempänä ja vesitaso joessa tällä kohdalla 15 – 20 m nykyistä ylempänä (ibid.). Näkemyksen tukena on ilmeisesti radiohiiliajoituksia (ibid., 31).

Pulmankijärven nykyiseen tasoon (14,5 m mpy.) ja asuinpaikan alareunan korkeuden (34,0 m mpy.) erotus on noin 19,5 m, joten se vastaa Rankaman näkemystä. Tällöin kohteen U-210 asumus 2 olisi kalibroimattoman ajoituksen mukaan varhaisimmillaan kivikauden ja varhaismetallikauden taitteen merenrantakohde. Toisaalta myöhempi asuinkäyttö on paikan topografian vuoksi mielestäni epätodennäköinen. Väkihän halusi varmasti asua lähellä rantaa. Toisaalta aallokon puskemasta rantatörmästä, lieden 1 sijainnista ja löydöksistä päätellen meriveden taso on saattanut kohota hetkellisesti heti asutuksen päättymisvaiheen jälkeen tai se jopa vaikutti asumuksen hylkäämiseen.

Varmin ajoitus pohja nimenomaiselle liedelle 1 saatiin sen pohjalta kootusta hiilinäytteestä (liite 7). Ajoitustulos (Hel-4487) 3720 ± 80 kalibroitu FT Högne Jungnerin (HY/ajoituslaboratorio) mukaan kahden sigman (84 %) tarkkuudella ajankohtaan noin 2000 cal BC, joka siis vastaa korkeutta 34,0 m my. Varsinaista rannansiirtymiskäyrää tälle alueelle ei ole luotu, mutta siihen on saatavissa toinenkin ajoitettu korkeustaso vuonna 1999 ottamastamme liesihiilinäytteestä (ks. Kotivuori & Halinen, kaiv.kert. 2000, 2). Ajoitustulos oli 7905 ± 85 (Hela-372), joka Jungnerin mukaan kalibroituina vastaa mesoliittista ajankohtaa 8295 (8760) 8265 cal BC eli noin 6810 cal BC. Mittasin kesällä 2000 myös tuolle paikalle (U-220), Kalttasjoen eteläpuolen törmälle korkeuden, joka on 48,03 m mpy. (vähennettynä näytesyvyys eli 20 cm). Tällöin Kalttasjoen suussa merenpinta olisi laskenut noin 4800 vuoden ($6800 - 2000$ cal BC) aikana 14,0 m ($48,0 - 34,0$ m mpy.) ja tämän jälkeen 4000 vuoden (2000 cal BC – AD 2000) aikana 19,5 m ($34,0 - 14,5$ m mpy.).

Rannan todellista korkeusasemaa asutusajankohtana ei voida tarkkaan määrittää, mutta jälkimmäisen osalta se on saattanut olla myös noin 31,6 m mpy. eli suon reunassa (liite 3). Joka tapauksessa on näiden kolmen ajoituspisteen (yksi on nykyinen taso) mukaan arvioituna selvää, että vanhemmassa vaiheessa ollaan jo todennäköisesti voimakkaasti vähentyneen maannousun vaiheessa. Jälkimmäinen korkeustaso on tähän yksittäiseen ajoitukseen nähden odottamattoman ylhäällä eli merenpinta on juuri tuolloin tai jo aikaisemmin noussut voimak-

kaasti. Rannansiirtymiskäyrä ei siten laske paraabelin kaltaisesti, vaan polveilee. Samaan tulokseen on tarkemmissa geologisissa tutkimuksissa päädytty myös Norjan rannikolla, jossa eri vuonoalueilla on omanlaisensa kehityshistoria myös maannousun osalta. Kirkkoniemen seudulla merenpinta on rantavalleista määritellen laskenut jyrkästi korkeustasolla noin 90 – 30 m mpy. (noin 8000 – 6500/6000 eKr.), ja stabiloitunut sen jälkeen parin vuosituhannen ajaksi eli noin vuoteen 4000 eKr. (Olsen 1993,26; Schanche 1996, 35). Jäämassojen sulaessa merenpinta pyrki nousemaan kompensoiden maannousun vastakkaista vaikutusta muinaisrantoihin. Erityisesti tämä transgressio ilmeni ajankohtana noin 6400 – 3800 eKr. (ns. tapesmaksimi noin 4900 eKr.), jolloin merenpinta saattoi kohota paikoin 12 – 14 m huuhtoen alleen vanhempia asutusjälkiä (Olsen 1993, 26). Vuoden 3800 eKr. jälkeen vedenpintataso kääntyi taas laskuun, mutta sen eri vaiheita ei Pulmankijärven osalta tarkasti vielä tunneta.

Rovaniemellä 16. tammikuuta 2002

Hannu Kotivuori
Maakunnallinen arkeologi
Lapin maakuntamuseo, Pohjoisranta 4, 96200 Rovaniemi
hannu.kotivuori@rovaniemi.fi

Arkistolähteet:

Ks. Museoviraston arkeologian osaston topografinen arkisto (inventointi- ja tarkastuskertomukset).

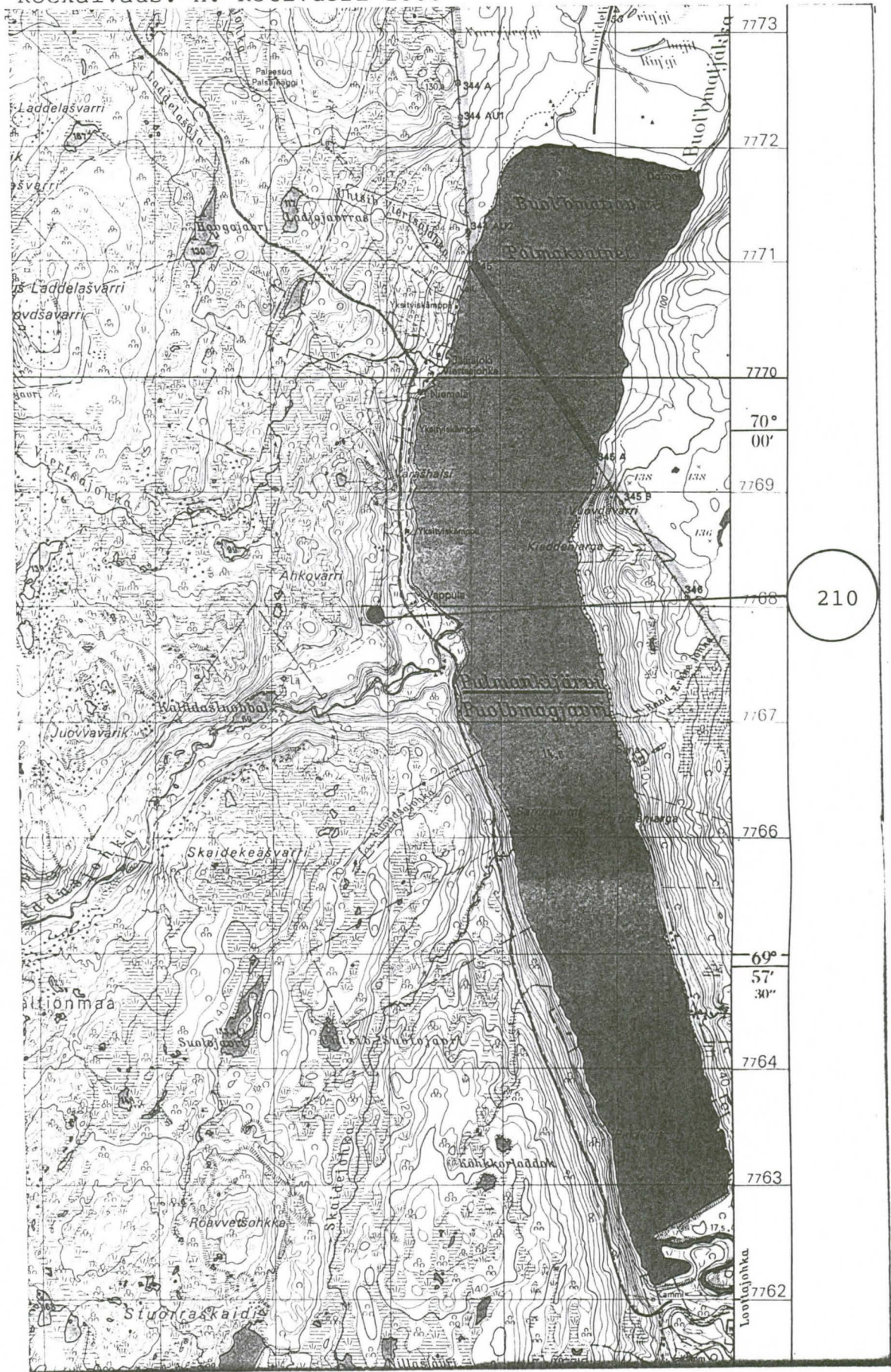
Kirjallisuutta

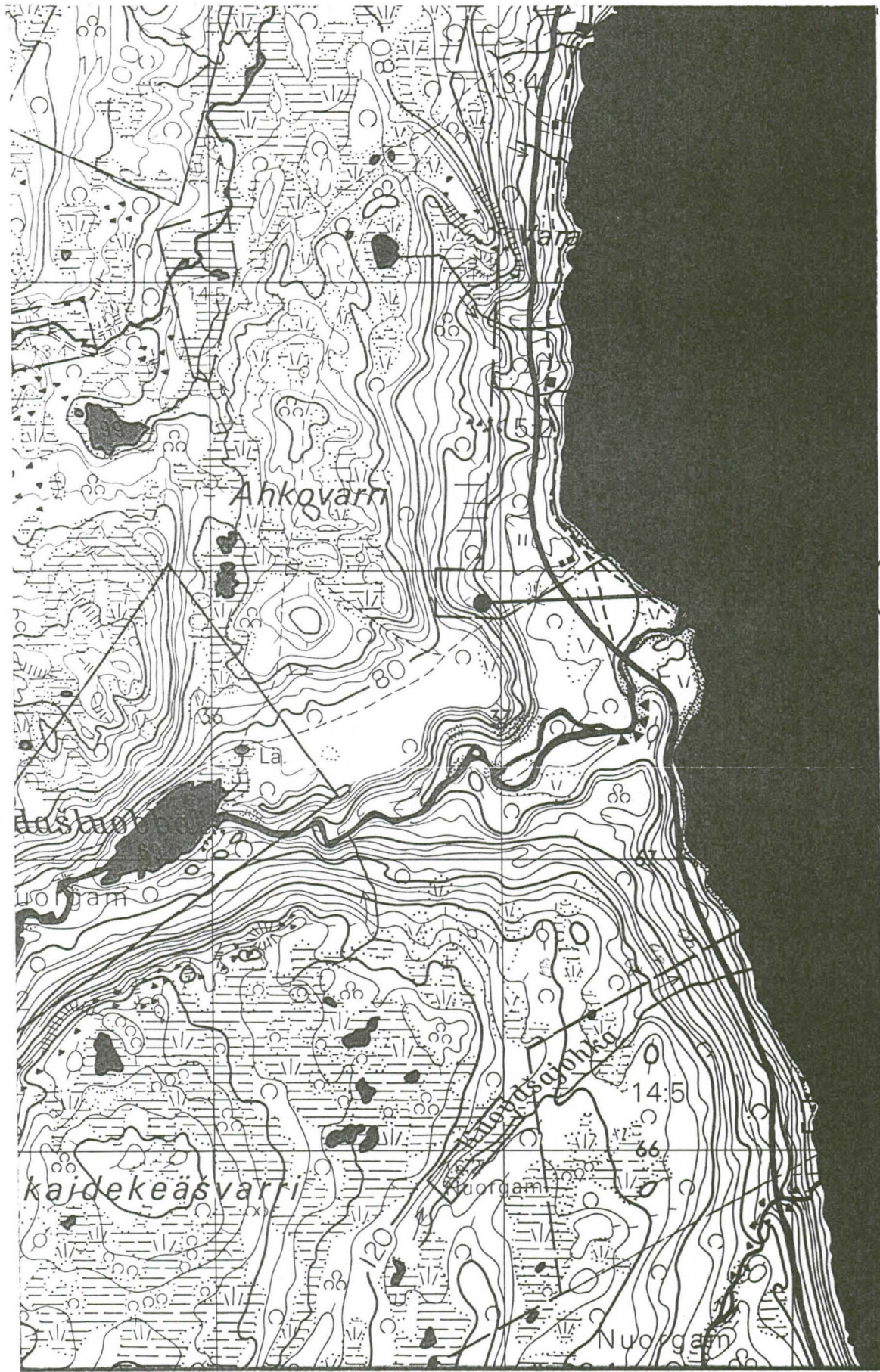
- Olsen, B. 1993. *Bosetning og samfunn i Finmarks forhistorie*. Oslo.
Rankama, T. 1986. Archaeological research at Utsjoki Ala-Jalve. *Helsinki papers in archaeology*. No. 1, 1986.
Schanche, K. 1996. Boplasser og strandlinjeforskyving i Ceavccageadge/Mortensnes i Varanger. *Ottar* 4/1996.

Liitteet

1. Topografikarttaote 1:50 000.
2. Peruskarttaote 1:20 000.
3. Yleiskartta 1:1000 (Kankaanpää & Rankama 1999, täydennykset Kotivuori 2000).
4. Yleiskartta 1:100 (asumusohja 2).
5. Tasokartta 1:40 (taso 2).
6. Profilikartta 1:10 (Y = 101,5 – 103,0)
7. Hiiliajoitustulos
- 8 – 13. Kuvat.
- sisältöluettelo
- valokuvat 1 – 40 (LMM 502:1-36, 501:1-13 / Lapin maakuntamuseon kuva-arkisto)

Koekaivaus: H. Kotivuori 2000

210

7767

Pk. 3941 10 Pulmankijärvi (1977)

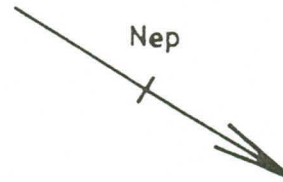
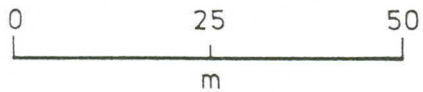
KALDDAŠJOHKA 2

J. Kankaanpää & T. Rankama 1999

Yleiskartta

MK 1:1000

piirt. J. Kankaanpää 6.7. ja 8.7.1999

LP = löytöpaikka

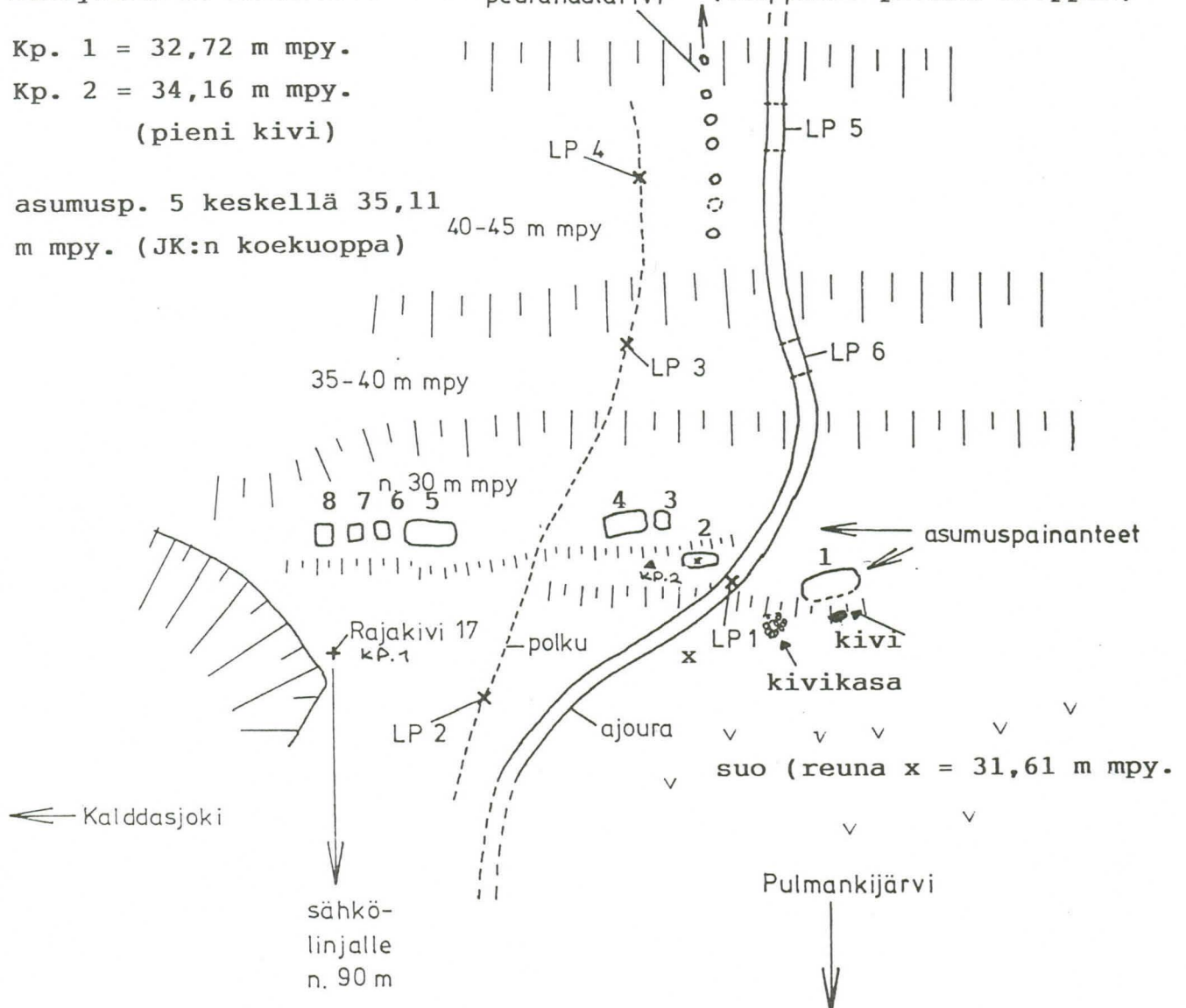
lisäyksiä H. Kotivuori 2000 peurahautarivi (erittäin pieniä kuoppia)

Kp. 1 = 32,72 m mpy.

Kp. 2 = 34,16 m mpy.

(pieni kivi)

asumusp. 5 keskellä 35,11
m mpy. (JK:n koekuoppa)

7299

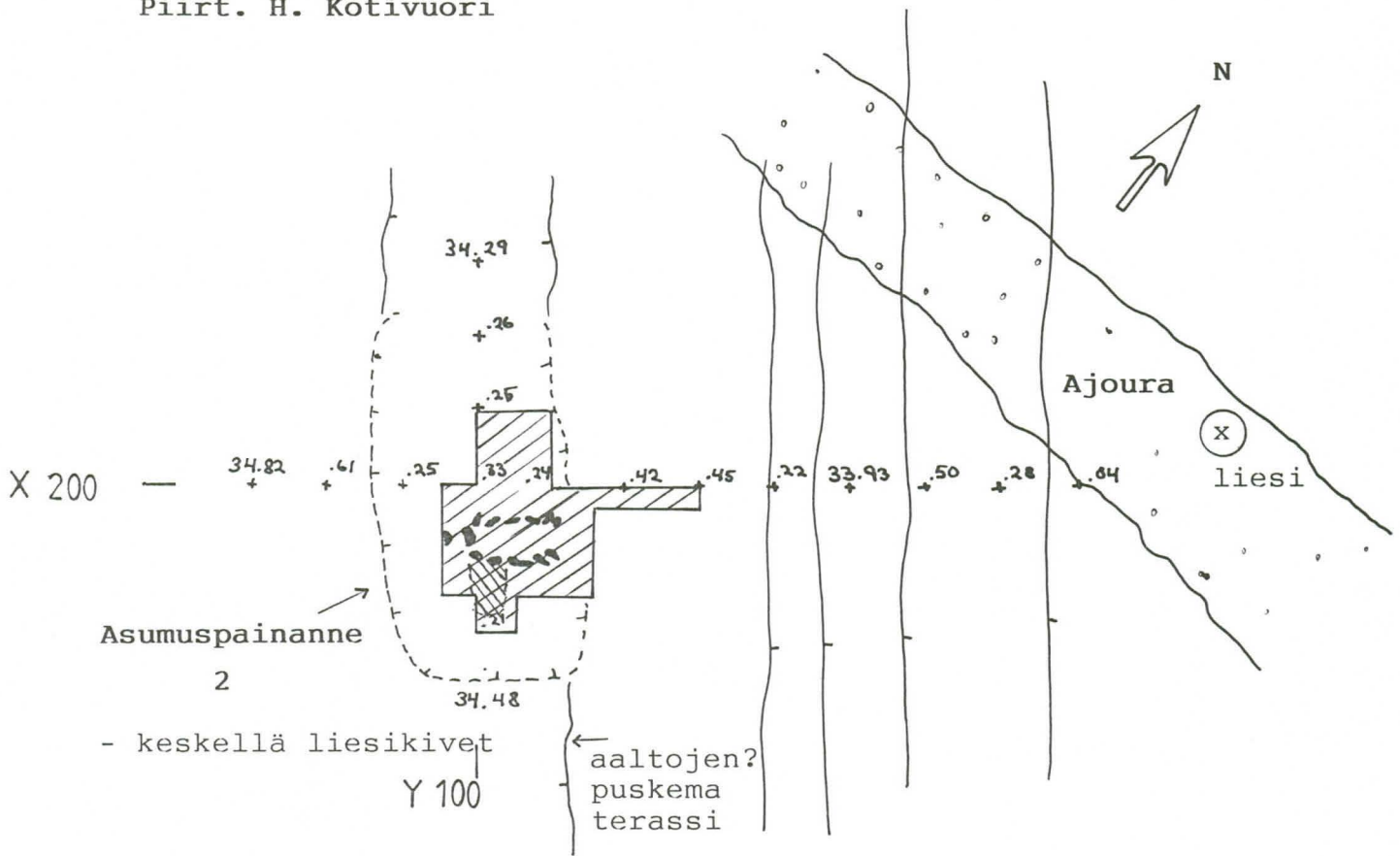
UTSJOKI 210 Pulmankijärvi Kalddašjohka 2

H. Kotivuori & M. Torvinen 2000

Yleiskartta 1:100

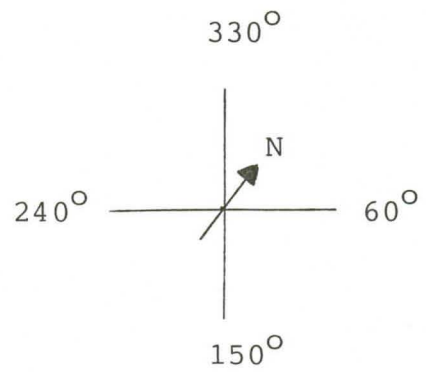
Asumuspainanne 2

Piirt. H. Kotivuori

Kp. 2 (pieni kivi)

= 34,16 m mpy.

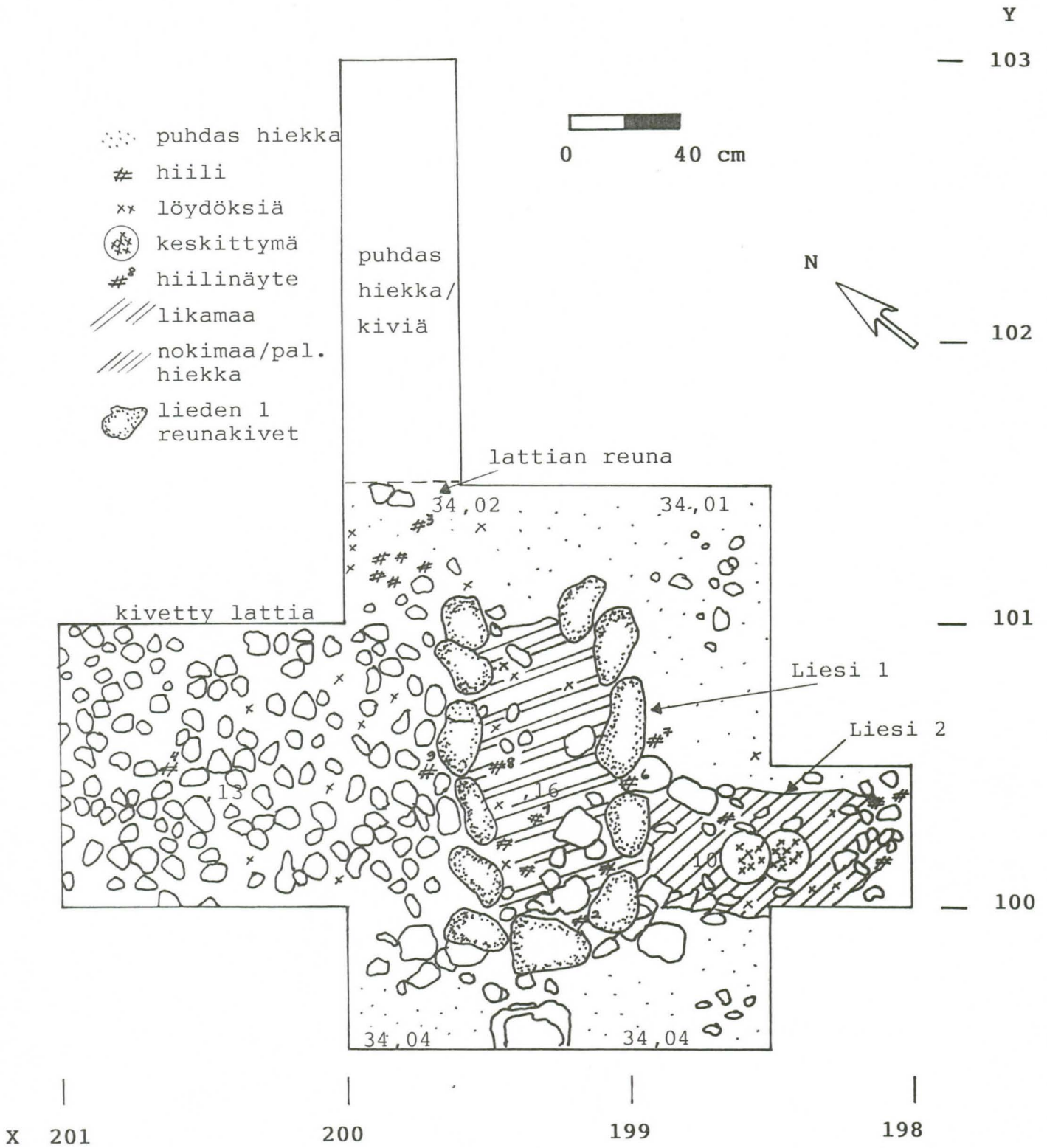

UTSJOKI 210 Pulmankijärvi Kalddasjohka

H. Kotivuori & M. Torvinen 2000

Taso 2 (Kp. 34,16 m mpy.)

Piirt. H. Kotivuori

UTSJOKI 210 Pulmankijärvi Kalddašjohka 2

H. Kotivuori & M. Torvinen 2000

Profiili (valli NE) x 200 / y 101,5 - 103,0

Piirt. H. Kotivuori

HK puhdas hiekka

S huuhtoutunut hiekka

● kivi

x kvartsia tai kvartsiittia

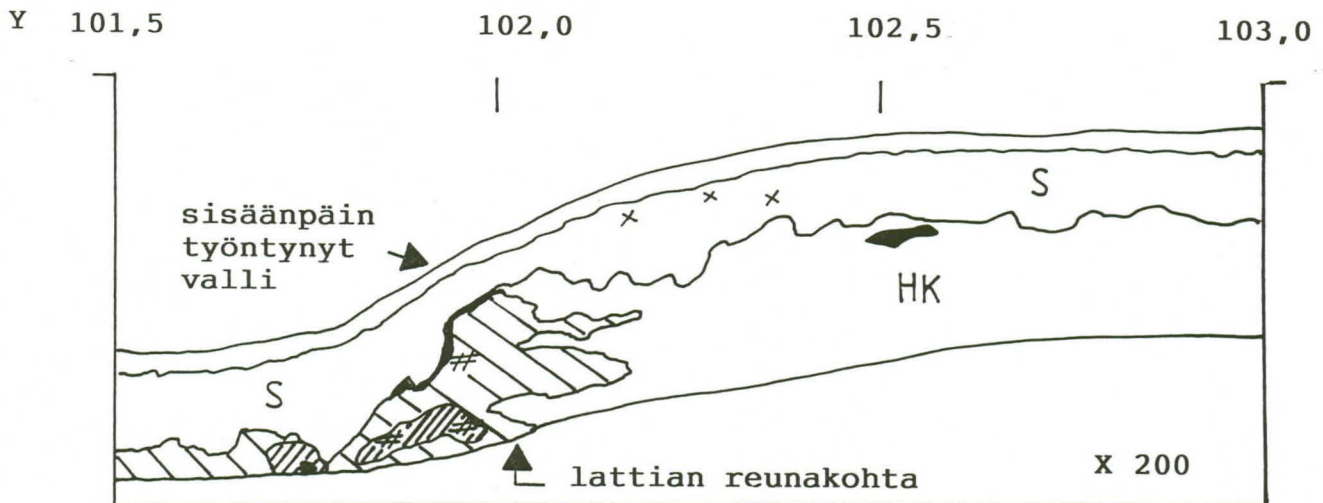
hiiltä

\\ likamaa

/// ruostehiekka

— työntymäkohta

~ humus

MK. 1:10

Markku Torvinen
Museovirasto
Arkeologian osasto

AJOITUSTULOKSIA

Lab. no.	Näyte	$\delta^{13}\text{C}$	Ikä (BP)
Hel-4487	Utsjoki 210, Pulmankijärvi	- 27.1	3720 \pm 80
Hel-4488	Tervola 122b, Sirkko	- 24.2	5060 \pm 100

Tulos on ilmoitettu vuosina vuodesta 1950 AD lukien ja perustuu ^{14}C :n puoliintumisaikaan 5568 vuotta. Epätarkkuuteen ($\pm 1 \sigma$) sisältyvät näytteen mittauksista ja tarpeellisista vertailu-mittauksista aiheutuvat tilastolliset virheet. $\delta^{13}\text{C}$ arvo on annettu promilleina suhteessa VPDB standardiin. Jos $\delta^{13}\text{C}$ arvo on ilmoitettu on annettu ikä korjattu isotooppifraktioitumiselle vastaamaan $\delta^{13}\text{C}$ arvoa -25 ‰.

Helsingissä 12.2.2001

Högne Jungner

- sisältöluettelo

1. Asumuspohjan 2 mittaus ennen koekaivausta etelästä. Latta alarinteen vallilla.
2. Em. pohjoisesta. Edessä ylärinteelle (oik.) vievä koneura.
3. Yleiskuva Pulmankijärven pohjoispäätä kohti etelästä.
4. Mittaustyö ennen kaivausta asumuspohjassa 2. Takana rinneprofiilia, edessä ajouraa. Koillisesta.
5. Ylemmällä terassilla oleva asumuspohja 5 (noin 35 m mpy.) mittakeppien välissä. Koillisesta.
6. Alue ylärinteeltä katsottuna suoraan Vappulan taloa kohti. Painuman 2 mittausta. Lounaasta.
7. Ylemmän terassin profiilia. Mittakepit painuman 5 sivuilla. Edessä painumat 8 - 6. Kaakosta.
8. Asumuspainanne 1 (?) jää matalan vaivaiskoivupehkon lomaan. Kaakosta.
9. Yleiskuva ylärinteeltä, lounaasta koilliseen. Koivun takana suorakaiteinen painuma 5.
10. Koealan pintataso painumassa 2 puhdistettuna (taso 0-1). Lounaasta.
11. Liesi 1 erottui jo ensimmäisen rullaturpeen alta. Etelästä.
12. Liesi 1 tasossa 0 – 1 puhdistettuna. Lounaasta.
13. Liesi 1 sisätilan osalta tasossa 0 – 1. Ympäryys on kaivettu tasopintaan 2. takana oleva ruutu yhä tasossa 0 – 1. Etualalla tummana laikkuna lieden 2 pohjaa. Kaakosta.
14. Em. kuva taittuvan valaistumisen hetkellä.
15. Kaivausala em. vaiheessa etelästä.
16. Liesi 1 ja alla pilkottava katkelma tummaa lieden 2 pohjaa. Koillisesta.
17. Sama tilanne koko kaivausalan osalta kaakosta.
18. Lieden 1 sisäosasta on kaivettu yksi taso (5 cm). Etualalla on hiekkapäällyksestä paljastettuna osa keskialttian mukulakiveystä. Luoteesta.
19. Em. luoteispuolelta. Etualalla lieden 2 pohja laajennettuna kaakkoisprofiiliin.
20. Em. lounaasta.
21. Lieden 2 pohjaosa koillisesta. Keskellä tumma likamaa, jossa oli hieman luuaineista. Kaakkoispäässä (vas.) palanutta sirpalekiveystä.
22. Vertailuruudun hiekkapatja on poistettu. Alta paljastui tasainen lattiakiveys, jota ei ollut lieden kolmella sivulla, mutta keskialalla se jatkui lieteen – ehkä sen sisäänkin (ks. k. 24) – joten se lienee lieden 2 ikäinen. Näin ollen kiveys on kuuluu alkuperäiseen kotaan. Lattiakiveys ja lieden sisusta tason 2 pinnassa, lieden reunat tason 3 pinnassa.
23. Yleiskuva kaivausosalasta tasossa 1. Linjaseipäät järven suuntaan (x = 200) eli koilliseen.
24. Lattiakiveys oli tasainen ja koottu tasasuurista kivistä (taso 1 kaivettu). Sen allakin oli vielä kvartsilöydöksiä ja hiiltä. Kiveys jatkuu lieden 1 pohjalle so. se on liettä vanhempi. Laidoilla ei ollut kiveystä (taso 3 kaivettu).
25. Em. tilanne, mutta uunin 1 sisältä on poistettu hieman sirpalekiviä ja pintaosia tummempaa likamaata. Mitan kohdassa 1,2 – 1,3 m oleva kehän ulkopuolen iso kivi ja kohdassa 1,5 – 1,7 m alemmasta kerrostumasta näkyvät isommat kivet ovat vanhemman lieden 2 reunuskiviä. Näiden päälle on laitettu hieman mukulakiveystä eli lattiaa on tehty tai paranneltu myöhemmässä asutusvaiheessa. Lieden päätykohdassa 2,5 –

- 2,6 m oleva kehän ulkopuolinen kivi on ehkä siirretty paikalleen aluskiveksi tai kuuluu vastakkaisesta liesipäästä puuttuvan kiven paikalle.
26. Em. kohta koillisesta.
 27. Em. liesiala lounaasta.
 28. Lieden 1 pohjoisnurkan kaksi viimeistä kiveä, lattiakiveys ja lähes kivetön reuna-ala. Profiiliseinä osoittaa, ettei kiviä ole seinämänkään osalla. Lattia rajautuu melko tarkkaan lattakohtaan 0,5 m, jossa profiilissa erottui ohut, jyrkästi alaspäin kääntyvä hiiltymäjuonne (vrt. liite 6). Tässä paikassa oli kuvan tasossa 3 vielä kvartsipesäkkeitä.
 29. Lieden 1 kehäkiveyksen poistamisen jälkeen erottui alemman lieden osittain säilynyttä kiveystä. Taaimmäinen suuri kivi lienee tuon lieden päätykohdalla, joskin pääty on hajonnut uutta liettä tehtäessä, eivätkä kivet ole välttämättä paikallaan. Näitä kiviä ei ollut alkutilanteessa lainkaan näkyvissä (vrt. kuva 13). Kaakosta.
 30. Em. vaihe lounaasta. lattiakiveystä ei ole poistettu, vaan jätin sen paikalleen tutkien vain muutamien kivien alustat.
 31. tilanne, jossa lieden 1 kehäkivet on poistettu ja niiden alla oleva maapatja erottaa kivien sijaintipaikat. Vain yksi kivi päädyssä on ylätasosta jäljellä, mutta sekin kuuluu lieteen 2, koska se ei esiinny alkutilanteessa liesikehällä 1 (vrt. kuva 13). Kivi tuli esiin päädyn sisäpuolelta. Kaakosta.
 32. Vallikohdassa oli vain hajanaisia palaneita tai palamattomia kiviä ja nekin tason 0 – 1 vaiheilla (merkit 6 – 8 eli $y = 102 - 103$, $x = 199,6 - 200,0$). Tämä kertoo, ettei alueella ole luontaisesti niin tiheää, tasakokoista ja tasaista kiveystä kuin asumuspohjassa. Kaakosta.
 33. Yleiskuva tutkimusalueesta. taustalla Pulmankijärvi, asumuspohja 2 etummaisten pensaiden välissä. Lounaasta.
 34. Asumuspohja 2 kaivauksen jälkeen siistittynä. Kaivusta ei jäänyt näkyvää jälkeä. Kaakosta.
 35. Asumuspohjan 2 kaakkoispää idästä kuvan alareunassa.
 36. Puskeutunut vallireunus tasolla noin 34 m mpy. kaakosta. Pensaankana koekaivettu asumuspohja 2.
 37. Kohde Utsjoki 220 Kalttasjoen eteläpuolen taustatörmällä. Liesikohta, josta kaivoin 1999 hiilinäytteen on kuvan oikeassa laidassa (ks. Kotivuori & Halinen tark.kert. 2000). Luoteesta kohti järven eteläpäättä.
 38. Asumuspohja 5 kohteessa U-210 erottuu suorakaiteisena, etureunasta lähes tasaisena, mutta selväpiirteisenä (vrt. kuva 5). Idästä.
 39. Yleiskuva Kalttasjoen eteläpuolen törmältä kohti Pulmankijärven pohjoispäättä. Mittasin lattastatiivia käyttäen korkeuden myös läheiselle kohteelle U-124. Läntisin asumuspohja 1 oli noin 36,3 m mpy. eli tämä paikka voisi olla kohteen U-210 edeltäjä. Etelästä.
 40. Yleiskuva törmästä U-220 länsilounaasta. Alhaalla olevan vaaituskoneen kohdalla, törmän reunassa on tuo asuinpaikka (oik.), josta saatu ajoitus Hela-372 osoittautui meloliittiseksi.

Lite 10

5.

6.

7.

8.

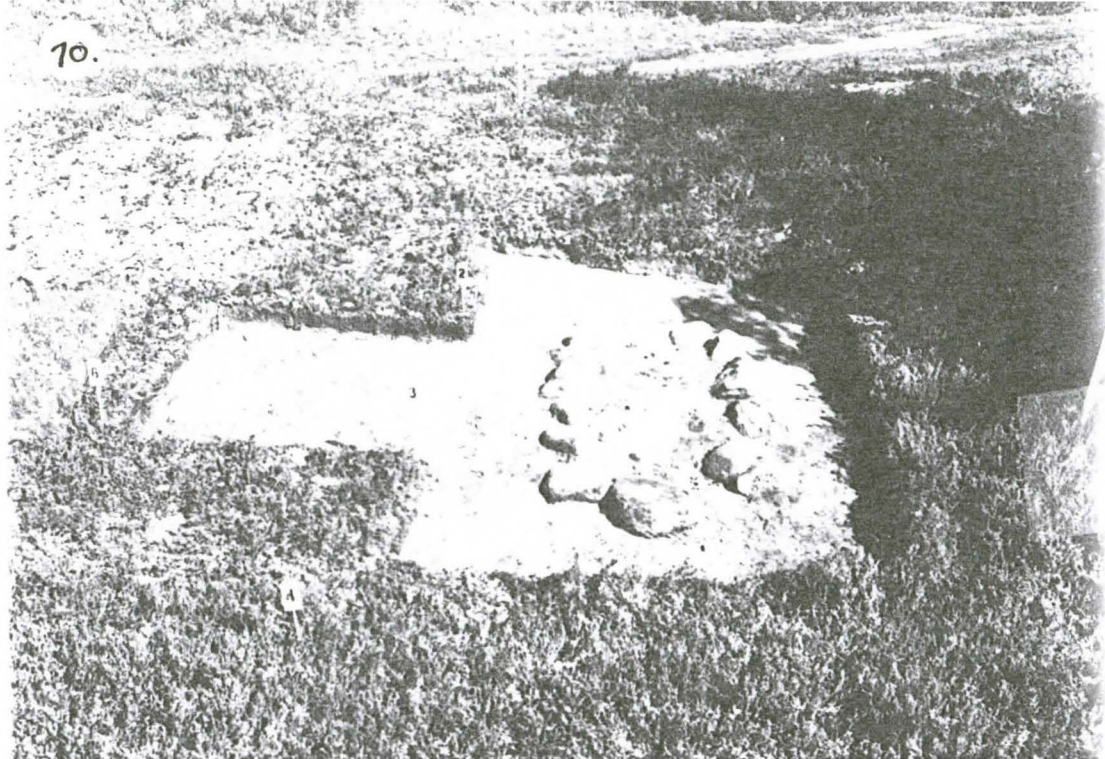

Lite 11

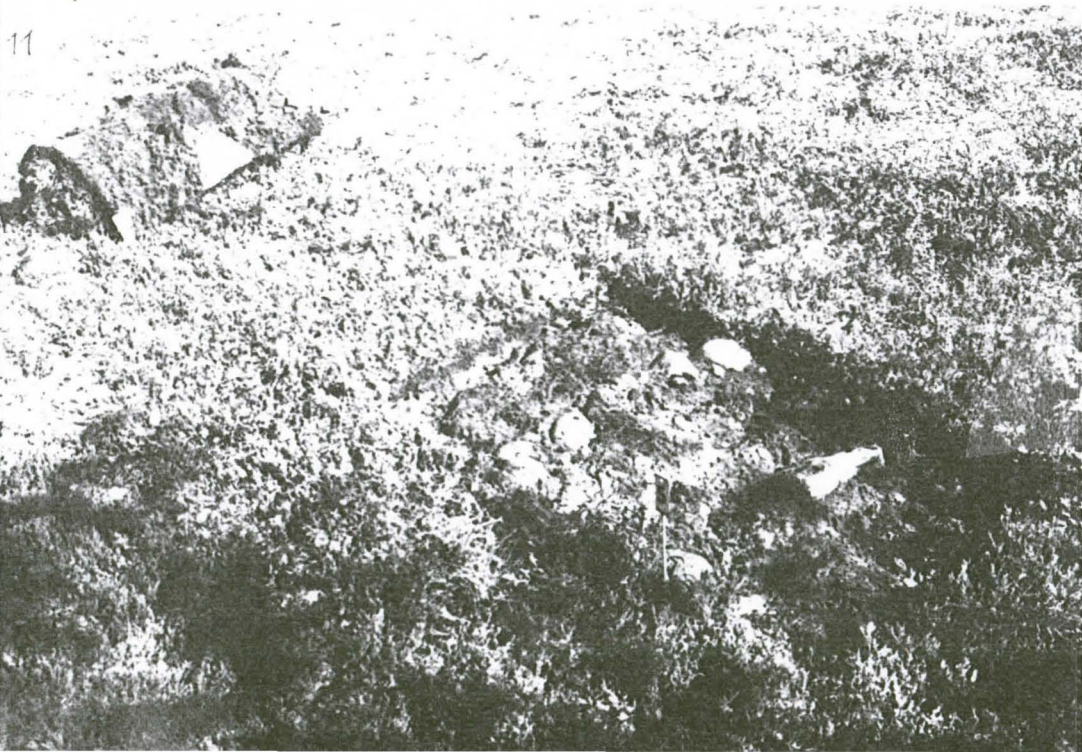
9.

10.

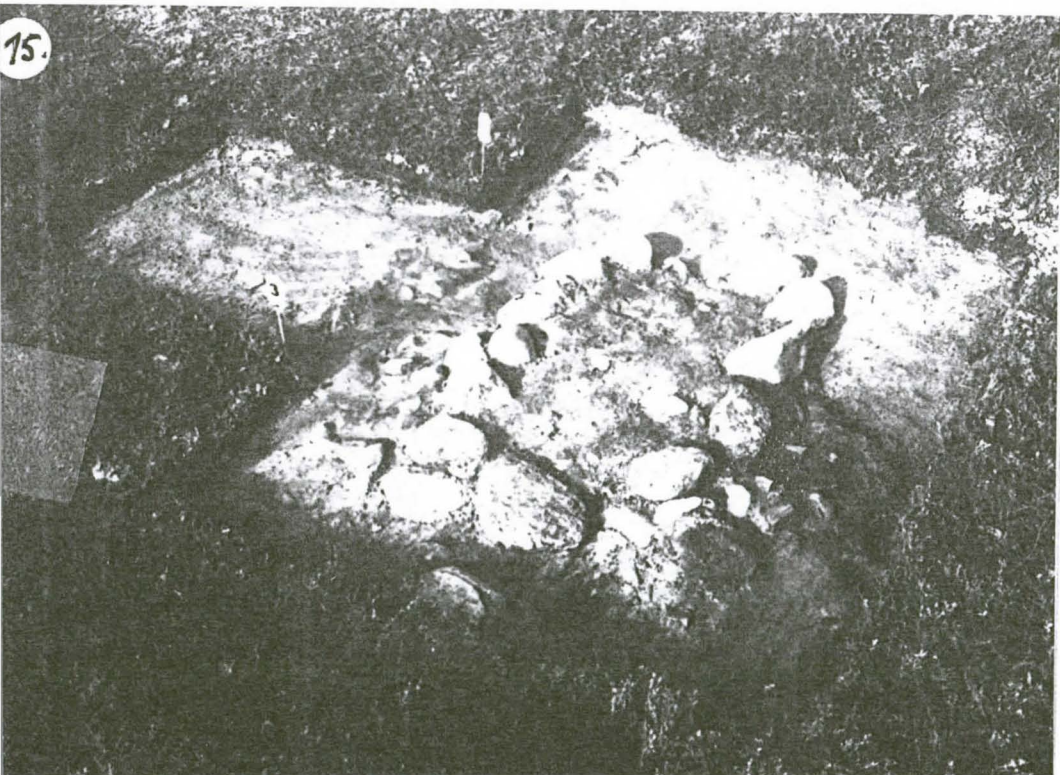

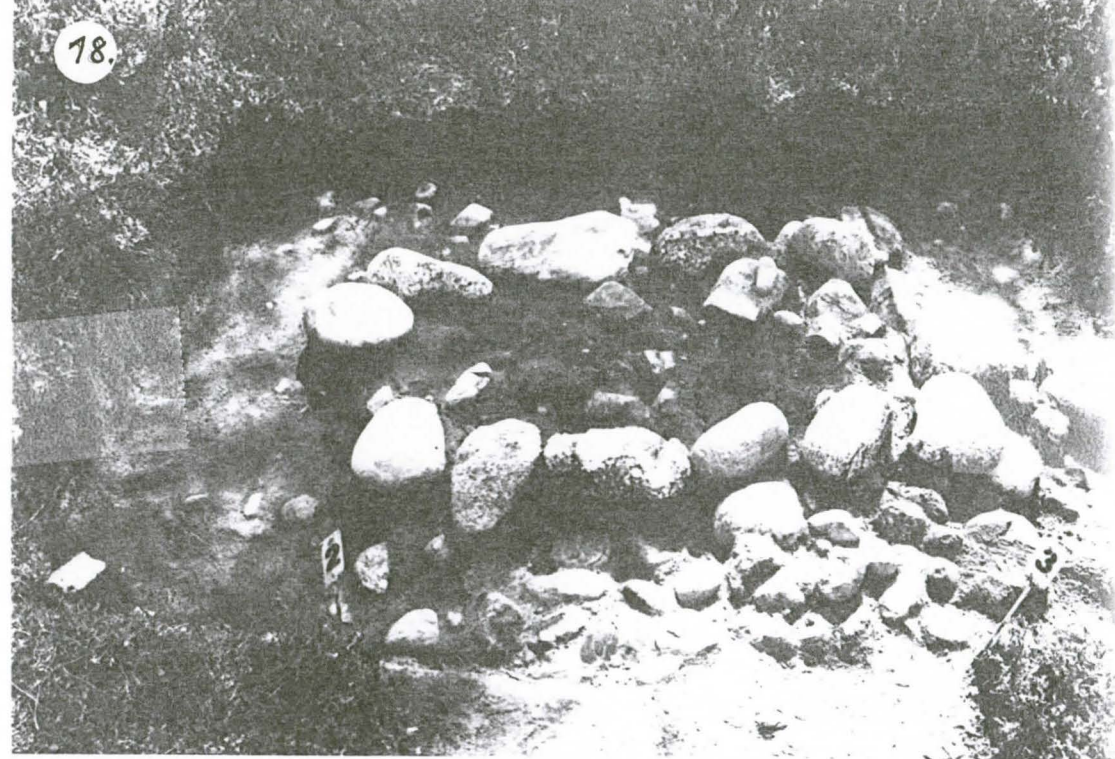
11.

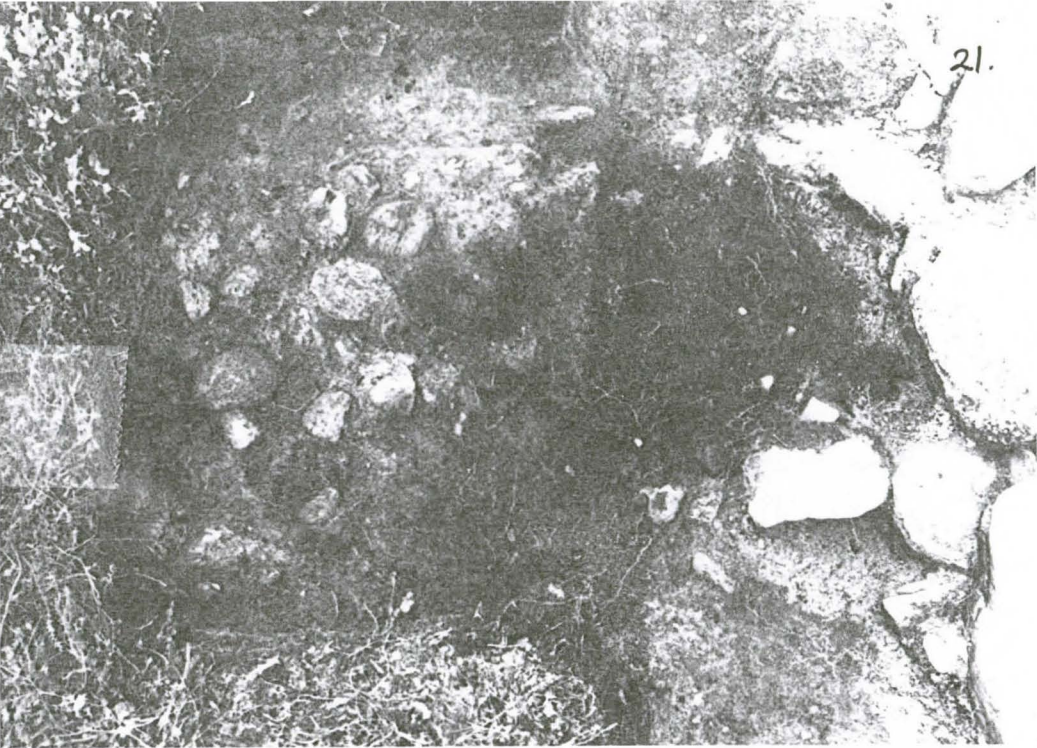

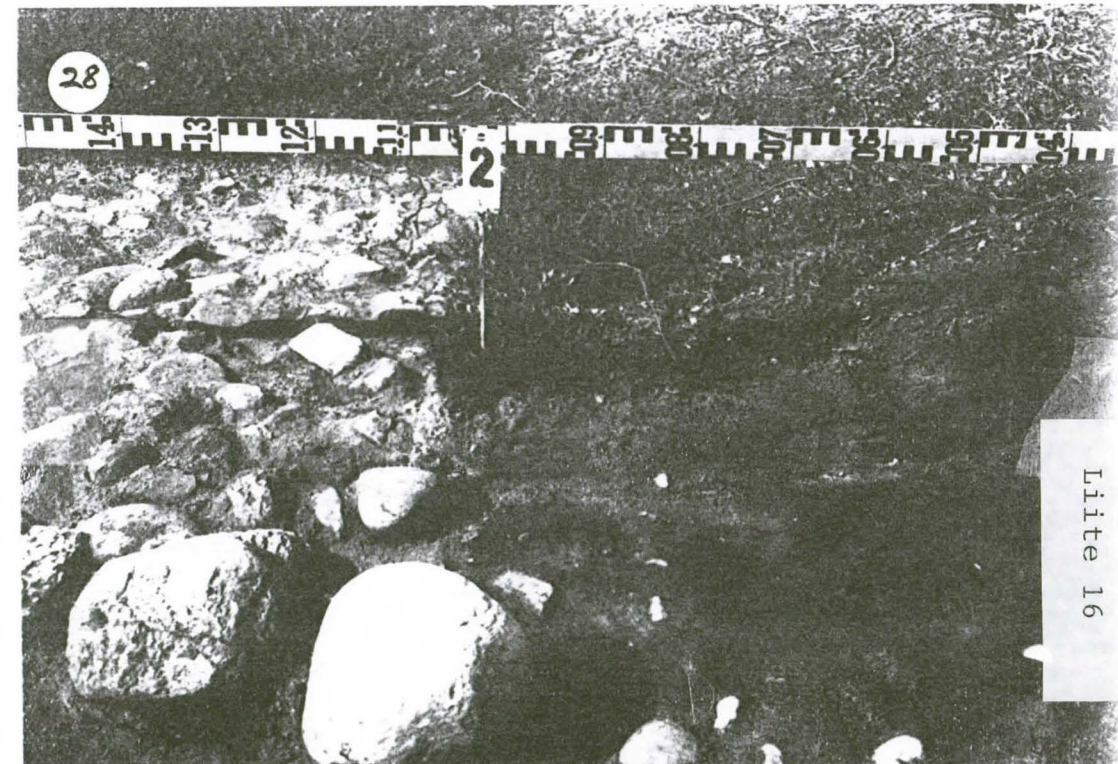
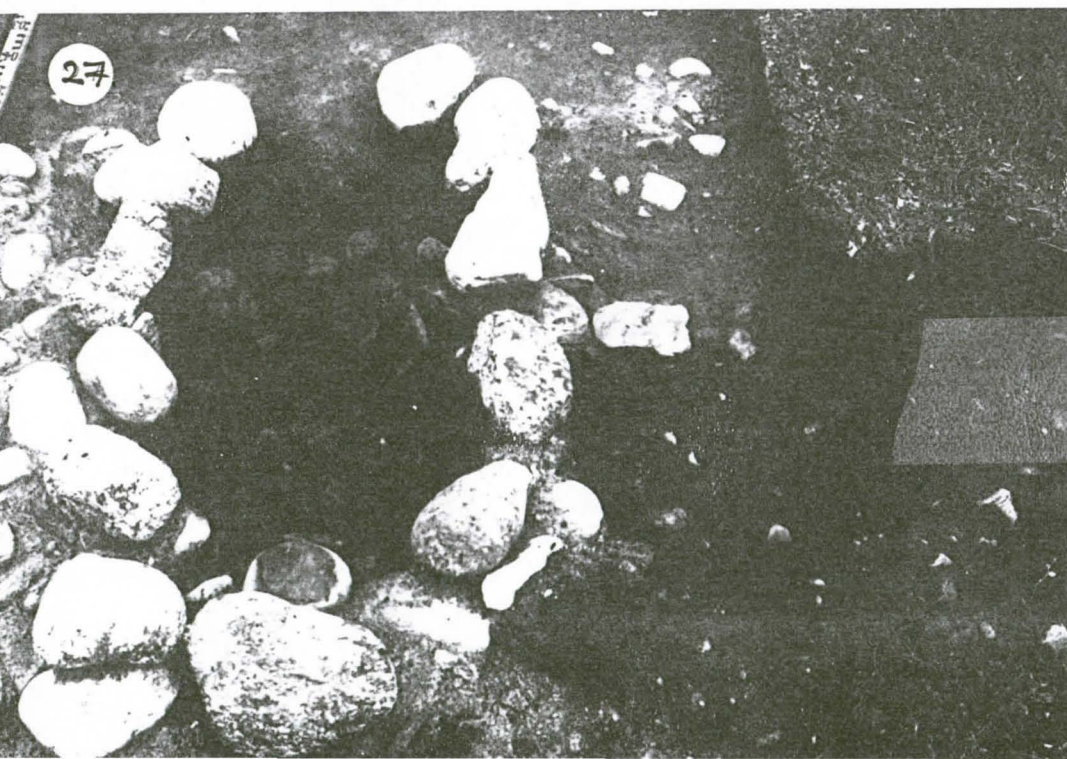
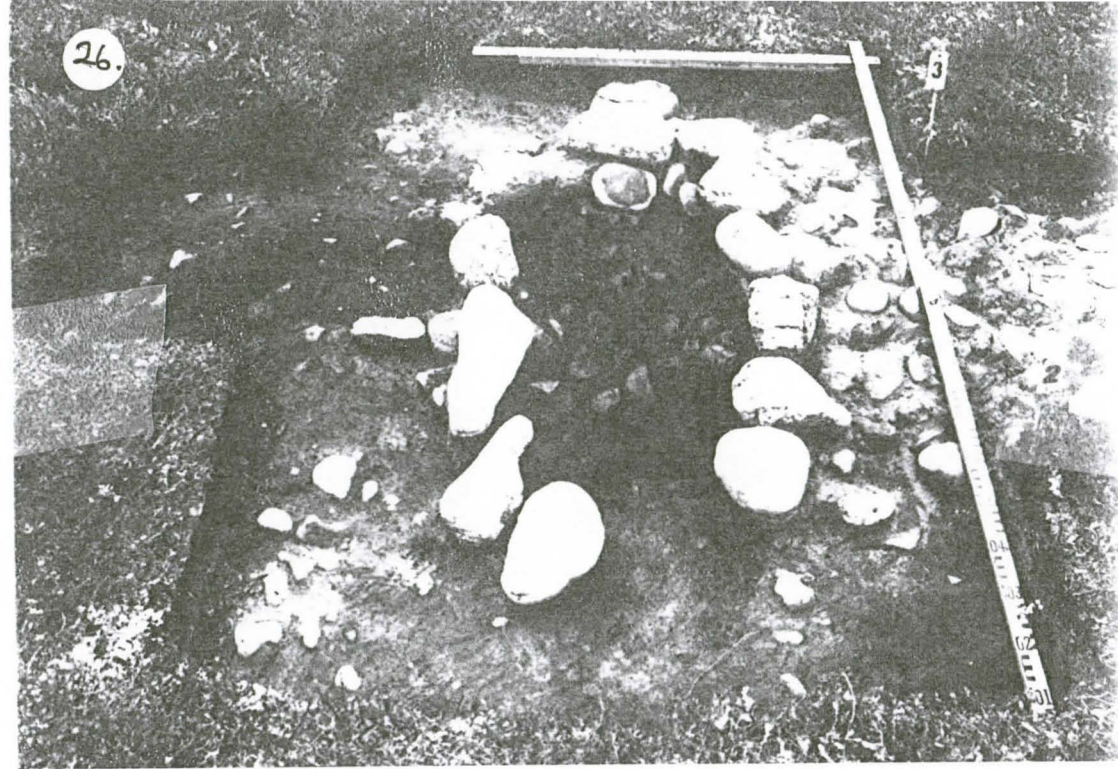
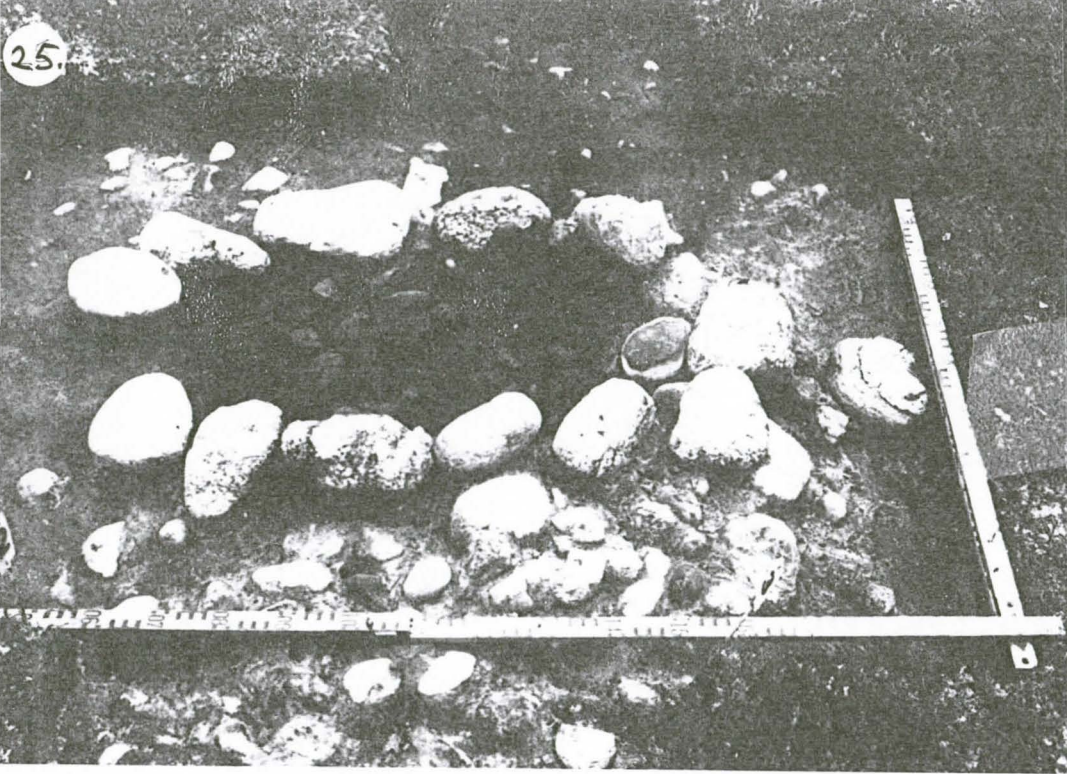
12.

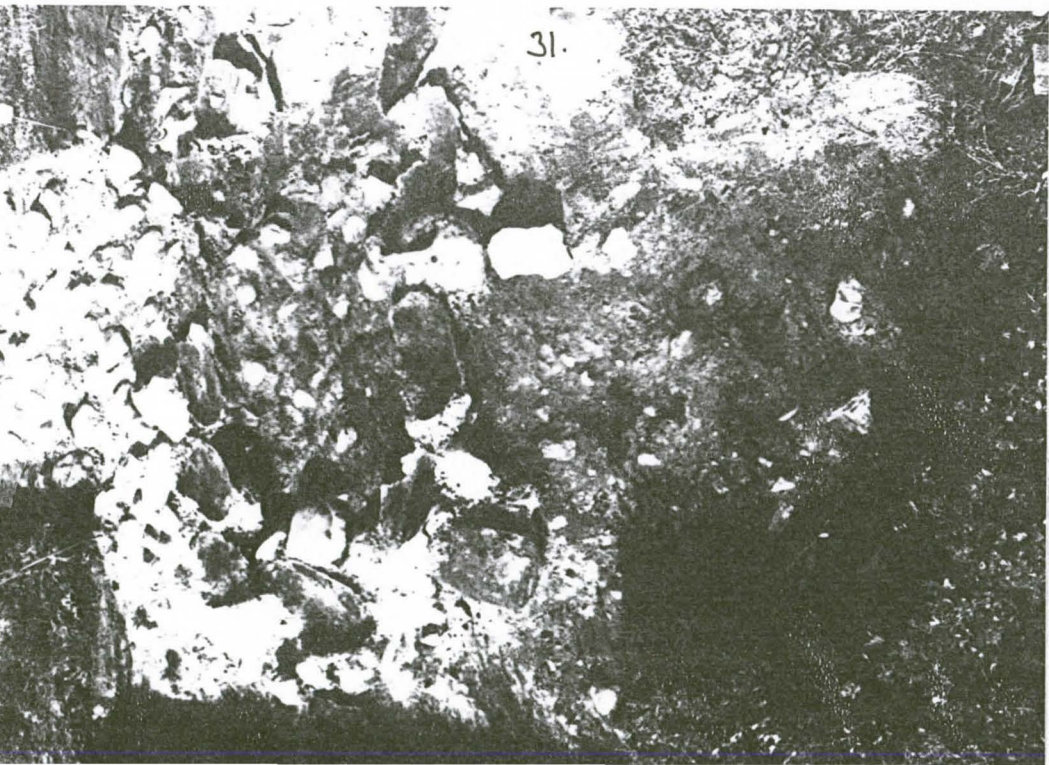

33.

34.

35.

36.

Lite 18

37.

38.

39.

40.

